

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

100-lecie zaślubin Polski z morzem

10 LUTEGO 2020 r.

Uroczystości w Toruniu
z okazji 10. rocznicy
odzyskania Pomorza,
luty 1930 r. Defiladę
63. Pułku Piechoty
przyjmuje prezydent
Ignacy Mościcki

HISTORIA UWAZAMRZE.pl
RZECZPOSPOLITA
POLECA
HISTORIA
WYDAWO

Zobacz wystawę
IPN o powrocie
Pomorza i Kujaw
do Polski w 1920 r.

Od Golubia nad Drwęcą do Pucka nad Bałtykiem

Wkroczenie wojsk polskich do Torunia, 18 stycznia 1920 r.

MIROSŁAW GOLON

Powrót Pomorza do Polski to ogromny sukces Polski niepodległej u progu niezwykłego roku 1920

Wymienione w tytule dwa niewielkie, niezwykle urocze i z przebogatą historią pomorskie miasta, Puck i Golub (od 1951 roku już powiększony i pod nazwą Golub-Dobrzyń), pięknie symbolizują wielkie zwycięstwo polityczne odradzającej się Polski. Przypomnijmy, że padła ona ofiarą brutalnej zmywy ościennych mocarstw. Słusznie nazwano krzywdę Polski ZBRODNIĄ ROZBIORÓW. Pomorze i część ziem przyległych zajęte zostały przez Prusy w większości już podczas pierwszego rozbioru w 1772 roku, a Toruń i Gdańsk podczas drugiego rozbioru – w 1793 roku. Równo sto lat temu, w pierwszych tygodniach 1920 roku, po 127 latach niewoli Toruń, a po 148 latach Bydgoszcz, Grudziądz, Tczew i reszta regionu wrócili do macierzy, do wolnej Polski.

To, co stało się wówczas na terenie Pomorza i pobliskiego regionu z Bydgoszczą włącznie, w styczniu i lutym 1920 roku, to nadal niedoceniony w pełni, a przecież gigantyczny pod względem znaczenia, sukces młodego państwa. Zajęcie bardzo ważnego, ludnego i silnego ekonomicznie terenu, ze znaczącymi ośrodkami miejskimi, takimi jak Toruń, Bydgoszcz, Grudziądz, Starogard, Tczew, czy fragmentem wybrzeża Bałtyku nad Zatoką Gdańską wraz z Puckiem oraz z całą Mierzeją Helską, to było niezwykle istotne wzmocnienie młodego państwa. Polska bardzo tego potrzebowała, gdyż stała przed największą rozgrywką, przed „wojną o wszystko”, jak słusznie określono starcie polsko-bolszewickie, które w decydującą fazę weszło późną wiosną i latem 1920 roku. Pomorze i ekonomiczne zasoby regionu, Bydgoszcz, tak jak i wolna już rok wcześniej Wielkopolska i inne już polskie ziemie mogły solidarnie włączyć się do mobilizacyjnego i ekonomicznego wysiłku dla ratowania zagrożonej Ojczyzny i pokonania bolszewickiego zagrożenia. Oczywiście Polska potrzebowała także „okna na świat”, czyli dla gospodarczego rozwoju możliwości dysponowania własnym portem.

Krótką geneza powrotu całego regionu do Polski sięga klęski Niemiec w I wojnie światowej, którą skutecznie wykorzystały niepodległościowe środowiska polskie. Polacy w całych Niemczech przeżywali wówczas okres wielkiej aktywności narodowej, oczekiwali i starali się o odzyskanie wolności. W listopadzie 1918 roku, gdy w Niemczech wybuchła też krótkotrwała rewolucja, ten narodowy

ruch polski przybrał formę masową. We wszystkich ośrodkach, gdzie mieszkali Polacy, po 11 listopada zaczęły powstawać polskie powiatowe rady ludowe, które stały się czołowymi ośrodkami narodowej aktywności Polaków w upadającym właśnie (9 listopada 1918 r. abdykował cesarz Wilhelm II Hohenzollern) Cesarstwie Niemieckim. Przez kilka miesięcy bardzo wzmożła się polska aktywność, a jej największym przejawem była aktywność polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu w grudniu 1918 roku. Ponad 1400 polskich delegatów od zachodnich skrajów Mazur po polskie skupiska w Nadrenii zjechało wówczas do Poznania jako reprezentanci polski rad ludowych. Bardzo ważnym dla Pomorza efektem obrad poznańskiego polskiego Sejmu Dzielnicowego było m.in. utworzenie Podkomisariatu Naczelnej Rady Ludowej w Gdańsku. Na jego czele stanął prawnik Stefan Łaszewski, a jego zastępcami zostali wybitni działacze polscy w Gdańsku: lekarz Józef Wybicki oraz prawnik i bankowiec Franciszek Kręcki.

Tworzenie polskich rad, poznański Sejm, następnie działalność Podkomisariatu to był okres wielkiego ożywienia polskiej aktywności w całym regionie. Tytułem lokalnego przykładu z okolic Golubia warto wspomnieć, że wśród delegatów na Sejm do Poznania był m.in. (jako przedstawiciel powiatu wąbrzeskiego) dzierżawca majątku Gajewo pod Golubiem, Waclaw Hulewicz, wywodzący się z ziemiańskiej rodziny z powiatu wrzesińskiego. Ten zdemobilizowany z armii pruskiej oficer angażuje się w tworzenie kół „Sokola” i konspiracyjnie w budowę struktur Organizacji Wojskowej Pomorza. Największym przejawem wzrostu polskiej aktywności stał się wybuch 27 grudnia 1918 roku powstania w Wielkopolsce i na zachodnich Kujawach, do którego włączyło się także tysiące Pomorzaków, nielegalnie przedzierających się na tereny objęte niepodległościowym zrywem. Wspomniany Waclaw Hulewicz, zagrożony represjami ze strony władz niemieckich, tak jak tysiące innych Pomorzaków dołączył do powstania wielkopolskiego.

Objęcie powstaniem terenu Bydgoszczy, a także właściwego polskiego Pomorza, od Golubia i Brodnicy, przez Toruń, Grudziądz, Tczew i Starogard, po Wejherowo, Puck i Hel, okazało się z wielu względów niemożliwe. Na kilka miesięcy na polskich działaczy, którzy pozostali na terenie Pomorza, spadły niemieckie szykany i represje. Jednak decyzją traktatu wersalskiego z 28 czerwca 1919 roku prawie cały ten ważny region, wraz z istotnym węzłem kolejowym w mazurskim Działdowie, został przyznany Polsce. Na terenie Gdańska i okolic, zgodnie z decyzjami mocarstw, powstawała odrębna struktura państwowa, w której znaczny zakres uprawnień otrzymała Polska. Faktyczne włączenie ziem pomorskich w skład Polski miało nastąpić po ratyfikacji traktatu, której Niemcy dokonali dopiero 10 stycznia 1920 roku. Proces przejmowania Pomorza rozpoczął się 17 stycznia 1920 roku, m.in. zajęciem miasta Golubia przez grupę wojsk wydzielonych z Frontu Pomorskiego (dowódcą był gen. Józef Haller), którymi dowodził generał Stanisław Pruszyński, były to m.in. 8. Dywizja Strzelców oraz 5. Brygada Jazdy. Wojskom polskim polska ludność zgotowała gorące powitanie, i tak już było na całym szlaku, aż po brzeg morza. W niewielkim Golubiu, podobnie jak we wszystkich miejscowościach regionu, mimo utrudnień pruskich władz życie polskie kwitło. Ważnym jego ośrodkiem była parafia katolicka pw. św. Katarzyny i wielkiej aktywności proboszcza (od 1909 do śmierci w 1922 roku) ks. Edwarda Balzera, aktywnego już od kilku lat m.in. w ważnej polskiej instytucji, jaką było Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Działy także polskie stowarzyszenia kulturalne, sportowe i gospodarcze. Jeden z aktywniejszych polskich działaczy, kupiec Franciszek Golus, został wyznaczony na pierwszego polskiego burmistrza miasta Golubia. To

on uroczystość witał 17 stycznia 1920 roku na golubskim rynku Wojsko Polskie na czele z gen. Pruszyńskim.

Inne kolumny polskich wojsk zajęły tego samego dnia Działdowo na wschodzie oraz położone między Inowrocławiem i Toruniem miasto Gniewkowo, gdzie zupełnie przypadkowo (wojska niemieckie używały czasu zimowego) doszło do strzelaniny, w której poległ od niemieckiej kuli żołnierz Wojska Polskiego, a wcześniej powstaniec wielkopolski – plutonowy Gerard Pająkowski.

Kilkunastotysięczna kolumna wojsk dowodzonych przez gen. Pruszyńskiego w dalszym marszu zajęła m.in. Kowalewo Pomorskie i Jabłonowo Pomorskie (19 stycznia), Wąbrzeźno (20 stycznia), Chełmżę i Łasin (21 stycznia), Chełmno (22 stycznia) i Grudziądz (23 stycznia). Idąca od Inowrocławia przez Gniewkowo grupa Wojska Polskiego zajęła 18 stycznia 1920 roku wyznaczony już na stolicę województwa pomorskiego Toruń. Wojskami tymi, liczącymi ponad 20 tys. żołnierzy, dowodził płk Stanisław Skrzyński (kilka miesięcy później awansowany na generała).

Ranga wydarzeń z drugiego dnia zajmowania Pomorza, czyli z 18 stycznia, była szczególnie duża, gdyż poza zajęciem znacznego ośrodka, jakim była Brodnica, wojska pułkownika Skrzyńskiego objęły także jeden z najważniejszych ośrodków regionu, czyli Toruń. Miasto urodzin Mikołaja Kopernika, historycznie jeden z najważniejszych ośrodków miejskich I Rzeczypospolitej, było już wyznaczone na stolicę województwa. Pierwszym wojewodą był wyznaczony już na to stanowisko w październiku 1919 roku polski działacz, prawnik Stefan Łaszewski (1862–1924). Sam uroczysto pierwszy akt przejęcia władzy przez Polskę w dniu 18 stycznia wiazał się z oficjalnym przekazaniem władzy w mieście aktywnemu działaczowi polskiemu Otonowi Steinbornowi przez płk. Skrzyńskiego. Dopetnieniem obchodów związanych z przejęciem władzy w Toruniu przez Polskę była uroczystość ku czci generała Hallera, który przybył do Torunia 21 stycznia. Poza przemówieniem samego dowódcy Frontu Pomorskiego zorganizowano także uroczystą mszę świętą z kazaniem ks. Józefa Wysińskiego.

Wracając do samego procesu przejmowania przez Polskę władzy nad całym regionem, należy wspomnieć, że najbardziej na zachód znajdowały się jednostki wojskowe Frontu Wielkopolskiego dowodzonego przez generała Józefa Dowbor-Muśnickiego. Formacje te zajęły 20 stycznia największe miasto całego regionu – Bydgoszcz – oraz pobliski Fordon i Nakło. W następnych dniach wojska te zajęły Wyrzysk (22 stycznia) oraz Więcbork, Sępólno i Koronowo (23 stycznia).

Pomiędzy 25 a 31 stycznia wojska Frontu Wielkopolskiego zajęły Świecie, Tucholę, Chojnice i Brusy. Oddziały Frontu Pomorskiego: Laskowice i Nowe (25 stycznia), Skórcz i Gniew (27 stycznia), Pelplin (28 stycznia), Starogard (29 stycznia), Tczew (30 stycznia), Kościerzynę (31 stycznia), Kartuzy i Wejherowo (8 lutego) oraz Puck, Jastarnię i Hel (9 lutego).

Uroczystym aktem zwińczającym powrót Pomorza do Polski stała się zorganizowana 10 lutego 1920 roku w Pucku ceremonia „Zaślubin Polski z morzem”. Piękną homilię wygłosił podczas uroczystej mszy świętej kapłan i wielki żołnierz sprawy polskiej, ks. Józef Wrycza, który m.in. powiedział: „Witaj więc, ukochane nasze, witaj, polskie morze. Dzieci całej Polski tu na jasnym Twym brzegu się zgromadziliśmy...”, podkreślając związek Kaszub z Polską i wielki patriotyzm miejscowej ludności. W tym ważnym historycznie momencie nad brzegiem Zatoki Puckiej byli obecni m.in.: Wincenty Witos, Stanisław Wojciechowski, Ignacy Daszyński, Maciej Rataj, gen. Józef Haller, admirał Kazimierz Porębski, gen.

Kazimierz Sosnkowski, dziesiątki innych gości z Warszawy i całej Polski, a przede wszystkim bardzo liczna reprezentacja Pomorzan, Kaszubów, w tym wojewoda pomorski Stefan Łaszewski, wybitni działacze ruchu polskiego z puckiego powiatu:

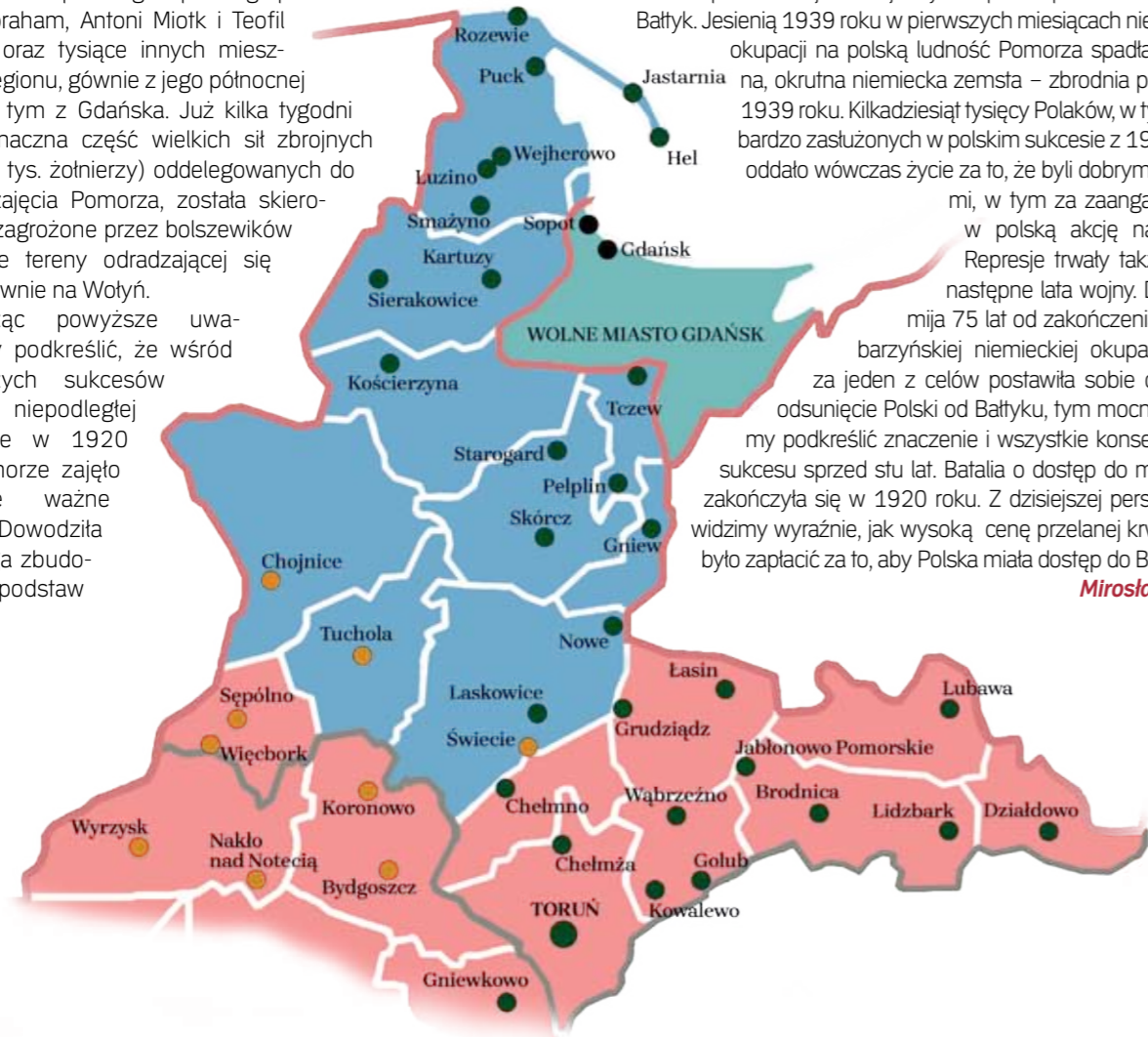
Antoni Abraham, Antoni Miołk i Teofil Baniecki, oraz tysiące innych mieszkańców regionu, głównie z jego północnej części, w tym z Gdańska. Już kilka tygodni później znaczna część wielkich sił zbrojnych (około 90 tys. żołnierzy) oddelegowanych do operacji zajęcia Pomorza, została skierowana na zagrożone przez bolszewików wschodnie tereny odradzającej się Polski, głównie na Wotyń.

Kończąc powyższe uwagi, należy podkreślić, że wśród największych sukcesów Polski niepodległej odzyskane w 1920 roku Pomorze zajęło niezwykle ważne miejsce. Dowodziła tego ranga zbudowanej od podstaw

Gdyni, dużego miasta i wielkiego, prężnego ośrodka gospodarki morskiej. I sukces tego polskiego Pomorza udało się powtórzyć współcześnie.

Warto wspomnieć o jeszcze jednym aspekcie powrotu Polski nad Bałtyk. Jesienią 1939 roku w pierwszych miesiącach niemieckiej okupacji na polską ludność Pomorza spadła ogromna, okrutna niemiecka zemsta – zbrodnia pomorska 1939 roku. Kilkadziesiąt tysięcy Polaków, w tym wielu bardzo zasłużonych w polskim sukcesie z 1920 roku, oddało wówczas życie za to, że byli dobrymi Polakami, w tym za zaangażowanie w polską akcję narodową. Represje trwały także przez następne lata wojny. Dziś, gdy mija 75 lat od zakończenia tej barbarzyńskiej niemieckiej okupacji, która za jeden z celów postawiła sobie całkowite odsunięcie Polski od Bałtyku, tym mocniej musimy podkreślić znaczenie i wszystkie konsekwencje sukcesu sprzed stu lat. Batalia o dostęp do morza nie zakończyła się w 1920 roku. Z dzisiejszej perspektywy widzimy wyraźnie, jak wysoką cenę przelanej krwi trzeba było zapłacić za to, aby Polska miała dostęp do Bałtyku.

Mirosław Golon

OPRACOWANIE MAPY PIOTR WIEJAK

- **WOJSKA FRONTU WIELKOPOLSKIEGO:**
- 20 stycznia – Bydgoszcz, Fordon, Nakło nad Notecią
- 22 stycznia – Wyrzysk
- 23 stycznia – Więcbork, Sępólno, Koronowo
- 25 stycznia – Świecie
- 29 stycznia – Tuchola
- 31 stycznia – Chojnice (koniec operacji Frontu Wielkopolskiego)

- **STOLICA WOJEWÓDZTWA**
- GRANICA PAŃSTWA**
- GRANICA WOJEWÓDZTWA**
- PIERWSZY ETAP WKRA CZANIA WOJSK POLSKICH (17–23 STYCZNIA)**
- DRUGI ETAP WKRA CZANIA WOJSK POLSKICH (25 STYCZNIA – 10 LUTEGO)**

- **WOJSKA FRONTU POMORSKIEGO:**
- 17 stycznia – Działdowo, Golub, Gniewkowo
- 18 stycznia – Toruń, Brodnica, Lidzbark
- 19 stycznia – Lubawa, Kowalewo, Jabłonowo Pomorskie
- 20 stycznia – Wąbrzeźno
- 21 stycznia – Łasin, Chełmża
- 22 stycznia – Chełmno
- 23 stycznia – Grudziądz
- 25 stycznia – Laskowice, Nowe
- 27 stycznia – Skórcz, Gniew
- 28 stycznia – Pelplin
- 29 stycznia – Starogard
- 30 stycznia – Tczew
- 31 stycznia – Kościerzyna
- 8 lutego – Kartuzy, Sierakowice, Wejherowo, Smażyno
- 9 lutego – Luzino k. Wejherowa, Puck, Jastarnia, Hel, Rozewie
- 10 lutego – Puck – zaślubiny Polski z morzem

Powrót Pomorza i Kujaw do Polski na tle walk o granice II Rzeczypospolitej

Zaślubiny Polski z morzem. Puck, 10 lutego 1920 r.

KAMILA CHURSKA-WOŁOSZCZAK, BARBARA MĘCZYKOWSKA

Dzień 11 listopada 1918 r. stał się symboliczną datą odzyskania przez Polskę niepodległości po latach zaborów. Wówczas jednak tylko część ziem polskich weszła w skład odrodzonej Rzeczypospolitej, a walka Polaków o granice trwała do 1921 r.

Kujawy Wschodnie i ziemia dobrzyńska odzyskały niepodległość w listopadzie 1918 r. (latem 1920 r., podczas wojny polsko-bolszewickiej, ziemie te na krótko zostały zajęte przez wojska bolszewickie), jednak część ziem Pomorza i Kujaw jeszcze przez ponad rok pozostawała poza granicami państwa. Po wybuchu powstania wielkopolskiego (przełom lat 1918 i 1919) powstańcy opanowali nie tylko Wielkopolskę, ale także Pałuki (Szubin, Kcynia, Żnino)

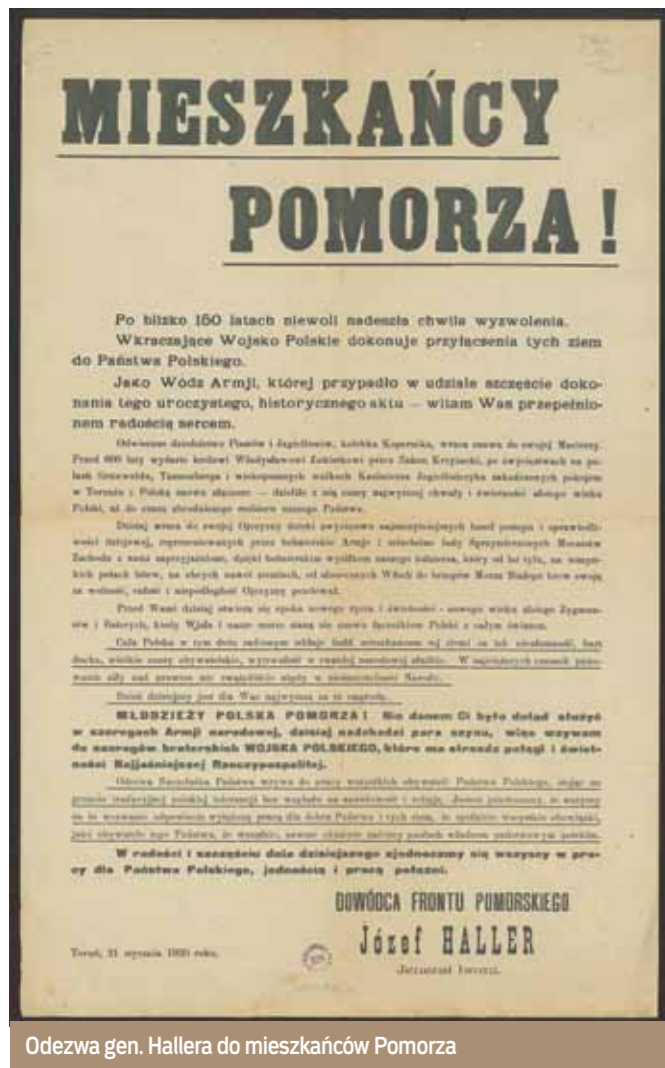
oraz część Kujaw Zachodnich (Inowrocław, Kruszwica, Strzelno). Pomorze Gdańskie i większa część Kujaw Zachodnich, w tym Bydgoszcz, powróciły do Polski na mocy postanowień traktatu wersalskiego. Przejęcie tych ziem nastąpiło w styczniu i lutym 1920 r. Polska otrzymała 147-kilometrowy pas morskiego wybrzeża ograniczony na wschodzie Wolnym Miastem Gdańsk, a na zachodzie ujściem rzeki Piaśnica. W wyniku plebiscytu przeprowadzonego w Prusach Wschodnich (na Warmii, Mazurach i Powiślu) w lipcu 1920 r. do

Polski powróciła niewielka część Powiśla nazywana Małą Polską (Janowo, Nowe Lignowo, Bursztyn, Pólko Małe, Kramrowo). Ostateczny kształt granic północnych II Rzeczypospolitej został ustalony w 1924 r. po zakończeniu prac Międzynarodowej Komisji Granicznej. W II RP ziemie Kujaw i Pomorza znalazły się w granicach trzech województw:

- warszawskiego (Kujawy Wschodnie i ziemia dobrzyńska),
- poznańskiego (Kujawy Zachodnie, część Krajny, Patuki),
- pomorskiego ze stolicą w Toruniu (pogranicze Kujaw i Pomorza, Pomorze Gdańskie).

Kujawy Wschodnie. Niepodległość w 1918 r.

Walki zbrojne między zaborcami na Kujawach Wschodnich i ziemi dobrzyńskiej (zabór rosyjski) trwały od sierpnia do listopada 1914 r. Po wyparciu wojsk rosyjskich tereny te dostały się na cztery lata pod okupację niemiecką.

Odezwa gen. Hallera do mieszkańców Pomorza

Jesienią 1918 r. – w obliczu nieuchronnej klęski państw centralnych oraz wydarzeń rewolucji bolszewickiej w Rosji – ludność polska rozpoczęła akcję rozbrajania niemieckich garnizonów oraz przejmowania ośrodków władzy na ziemiach polskich.

Na Kujawach Wschodnich i ziemi dobrzyńskiej proces ten trwał od 10 do 12 listopada 1918 r. W niektórych miejscowościach regionu dochodziło do walk z Niemcami, w innych do rozbrajania ich sił, w jeszcze innych do pokojowego przejmowania od okupanta broni, posterunków i administracji.

Do walk doszło m.in. pod Lubiczem, Dobrzejewicami i Czernikowem. We Włocławku ok. 100 członków Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), Straży Obywatelskiej, harcerzy i ochotników rozbroiło siłą 600 żołnierzy niemieckich, którzy odmówili złożenia broni, mimo obietnicy bezpiecznego powrotu do swej ojczyzny.

W Lipnie, zapewne ze względu na bliskość granicy i potężności kolejowego, Niemcy oddali broń Polakom i dobrowolnie opuścili miasto. Również w Rypinie członkowie POW przejęli władzę pokojowo (niemiecki naczelnik powiatu przekazał im m.in. pocztę, broń, koszary, więzienie oraz kolejkę konną Rypin–Dobrzyń). Pokojowe przekazanie władzy miało miejsce również w Dobrzyńni nad Drwęcą oraz Aleksandrowie Kujawskim.

Kujawy Wschodnie i ziemia dobrzyńska stały się częścią województwa warszawskiego. Dzięki sprawnej akcji przejmowania władzy z rąk niemieckich i tworzenia organów administracji terytorialnej już w styczniu 1919 r. mogły się odbyć pierwsze wybory do Sejmu Ustawodawczego odrodzonej Rzeczypospolitej.

Grenzschutz Ost

Niemcy z Pomorza i Kujaw nie akceptowali utraty tych ziem i przyłączenia ich do odradzającego się państwa polskiego. Na przetomie lat 1918 i 1919 powstała niemiecka ochotnicza organizacja paramilitarna Grenzschutz Ost (Straż Graniczna Wschód), która prowadziła działania represyjne wobec Polaków przez cały rok 1919.

W trakcie powstania wielkopolskiego oddziały Grenzschutzu walczyły z powstańcami oraz polską ludnością cywilną. Największe nasilenie działań organizacji nastąpiło w pierwszych miesiącach 1919 r. Jej członkowie demolowali domy i pomieszczenia należące do Polaków oraz polskich związków i stowarzyszeń, przeprowadzali rewizje w poszukiwaniu broni, aresztowali i nękali osoby, które w jakikolwiek sposób okazywały swoje przywiązanie do kultury czy języka polskiego, prowokowali też starcia, w których ginęła polska ludność cywilna (wydarzenia takie miały miejsce w styczniu 1919 r. m.in. w Czersku i Chełmży). Jedną z polskich organizacji, które aktywnie i skutecznie przeciwstawiały się działaniom Grenzschutzu, była Organizacja Wojskowa Pomorza. Na jej czele stał Franciszek Kręcki.

Grenzschutz prowadził działania zaczepne i represyjne wobec Polaków na Pomorzu i Kujawach do momentu wkroczenia na te tereny wojsk polskich w styczniu 1920 r. – np. w Bydgoszczy doszło do starć ludności polskiej z Grenzschutzem podczas wbijania pali do bramy triumfalnej przygotowywanej na wejście wojsk polskich do miasta. Grenzschutz został rozwiązany w lutym 1920 r.

Pomorze i Kujawy Zachodnie

Przyłączenie do Polski Pomorza i Kujaw Zachodnich usankcjonował traktat wersalski podpisany 28 czerwca 1919 r. Formalne przejęcie tych ziem z rąk niemieckich miało nastąpić po jego ratyfikacji, jednak strona polska już w lipcu 1919 r. podjęła do niego przygotowania.

Niemcy ratyfikowały traktat wersalski dopiero 10 stycznia 1920 r., a proces powrotu Pomorza do Polski rozpoczął się tydzień później wraz z wkroczeniem wojsk polskich do Gniewkowa, Działdowa, Golubia (17 stycznia), Torunia, Brodnicy oraz Lidzbarka (18 stycznia) i trwał do 10 lutego.

Przejęcie władzy cywilnej w poszczególnych miejscowościach regionu koordynowały lokalne rady ludowe i upoważnieni do tego komisarze generalni. Przejęcia władzy wojskowej dokonywały jednostki wojskowe Frontu Pomorskiego gen. Józefa Hallera oraz Frontu Wielkopolskiego gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego. Porządku i bezpieczeństwa mieszkańców Pomorza w trakcie całej operacji strzegły jednostki straży obywatelskiej oraz policji pomocniczej.

Całą operację podzielono na dwie fazy:

1. Pierwszy etap (17–23 stycznia), kiedy nastąpiło przejęcie południowej części województwa pomorskiego po prawej stronie Wisły, a także terenów województwa poznańskiego, które nie zostały odzyskane w powstaniu wielkopolskim – m.in. Działdowo, Toruń, Brodnica, Lubawa, Wąbrzeźno, Chełmno, Grudziądz, Sępólno oraz rejon nadnotecki wraz z Bydgoszczą i okolicami.

2. Drugi etap (25 stycznia – 10 lutego), kiedy przejęto wszystkie tereny po lewej stronie Wisły aż do morza, wraz z Wisłą i pasem nadmorskim – m.in. Świecie, Starogard, Chojnice, Tuchola, Tczew, Kościerzyna, Kartuzy, Wejherowo i Hel.

Toruń

18 stycznia 1920 r. do Torunia wkroczyły oddziały Dywizji Pomorskiej, pod dowództwem płk. Stanisława Skrzyńskiego. Polskich żołnierzy powitał uroczystie prezes Polskiej Rady Ludowej Otton Steinborn, mianowany prezydentem miasta. Trzy dni później, 21 stycznia, do grodu Kopernika przybył dowódca Frontu Pomorskiego gen. Józef Haller. Przyłączenie Torunia do macierzy miało znaczenie symboliczne, to właśnie Toruń został bowiem wskazany przez władze jako stolica nowo utworzonego województwa pomorskiego. Władzę cywilną nad nowym województwem przejął Władysław Seyda jako minister byłej dzielnicy pruskiej, który mianował Stefana Łaszewskiego pierwszym wojewodą pomorskim.

Bydgoszcz

Przejęcie władzy cywilnej w Bydgoszczy nastąpiło 19 stycznia 1920 r., kiedy dotychczasowy niemiecki burmistrz Hugo Wolff przekazał swoje obowiązki pierwszemu komisarycznemu prezydentowi Bydgoszczy Janowi Maciaszkowi. 20 stycznia do miasta wkroczyły jednostki Wojska Polskiego (strzelcy wielkopolscy, artylerzyści i ulani), a dwa dni później odbył się uroczysty wjazd do miasta dowódcy Frontu Wielkopolskiego gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego.

Uroczystości z okazji powrotu Bydgoszczy do macierzy trwały kilka dni, a szczególnie fetowany przez jej mieszkańców był gen. Dowbor-Muśnicki. W dniu jego przyjazdu na Starym Rynku została odprawiona polowa msza święta, a następnie odbyła się defilada wojskowa zakończona uroczystością na placu Wolności.

Przejmowanie władzy przez Polaków w pozostałych miejscowościach Pomorza i Kujaw przebiegało według podobnego scenariusza: trwały zazwyczaj kilka dni, miały uroczysty i podniosły charakter, składało się z oficjalnego przekazania władzy cywilnej oraz wkroczenia wojsk polskich, a także uroczystości religijnych.

Zaślubiny Polski z morzem

Z początkiem lutego 1920 r. wojska Frontu Pomorskiego weszły na teren Kaszub. W ciągu kilku dni miały przejąć pas wybrzeża przyznanego Polsce w ramach traktatu wersalskiego. Ostatni epizod wydarzeń rozpoczętych w styczniu w Toruniu stanowiły symboliczne zaślubiny Polski z morzem, dokonane 10 lutego. Plany uroczystości przygotowywano już w 1919 r. Oprócz gen. Józefa Hallera, oddziałów wojskowych i lokalnej społeczności do udziału zaproszono również przedstawicieli władz centralnych i lokalnych, w tym m.in. Wincentego Witosa, Stanisława Wojciechowskiego, Ignacego Daszyńskiego, Macieja Rataja, admirała Kazimierza Porębskiego i gen. Kazimierza Sosnkowskiego. Dzień był pochmurny i deszczowy. Ze wszystkich stron Kaszub przybywały tłumy ludzi ubranych w tradycyjne stroje. Puck, jako miejsce zaślubin, został uroczystie udekorowany. Oficjalna delegacja przybyła do miasta specjalnym pociągiem, który po drodze zatrzymał się na dworcu w Gdańsku. Tam dr Józef Wybicki, czołowy działacz niepodległościowy Polaków w Gdańsku, wręczył

Generał Józef Haller (1873–1960)

gen. Józefowi Hallerowi dwa platynowe pierścienie ufundowane przez polskich gdańszczan. Po przybyciu do Pucka „błękitny generał” na miejsce uroczystości udał się konno w otoczeniu oficerów. Przed zaślubinami odprawiono mszę świętą, w czasie której kazanie wygłosił ks. Józef Wrycza. Po mszy podniesiono polską banderę, a gen. Haller dokonał symbolicznych zaślubin z morzem, wrzucając do Zatoki Puckiej jeden z dwóch platynowych pierścieni otrzymanych w Gdańsku.

Dzień później dowódca Frontu Pomorskiego wraz z towarzyszącymi mu osobami udał się na Półwysep Helski, gdzie odwiedził m.in. Hel i Wielką Wieś oraz odbył krótki rejs łodzią rybacką.

Generał Haller pisał w swoich wspomnieniach: „Po mszy św., przy salutach armatnich i odegraniu hymnu polskiego, morską banderę polską wzniosła się na maszt. Dotychczas strażnik wybrzeża, rybak kaszubski, z jedną bronią, wiosłem u boku, oddawał straż w ręce marynarza polskiego. Stojąc pod banderą, oświadczyłem w krótkim przemówieniu, żeśmy wrócili nad morze i że Rzeczpospolita Polska staje się znowu władczynią na swoim Bałtyku, na znak czego [...] rzucam w morze pierścieniami ofiarowanymi przez polską ludność Gdańska” (Józef Haller, „Pamiętniki”, Łomianki 2014).

Kamila Churska-Wołoszczak, Barbara Męczykowska

Ojcowie Niepodległości Pomorza i Kujaw

Portrety wybrane

ANTONI ABRAHAM

Urodzony w 1869 r. w Zdradzie k. Pucka, działacz narodowy, „król Kaszubów”, jeden z założycieli Towarzystwa Ludowego „Jedność” w Oliwie, kilkakrotnie aresztowany przez władze pruskie, w czasie I wojny światowej wcielony do armii pruskiej, członek Podkomisariatu Naczelnej Rady Ludowej w Gdańsku, uczestnik delegacji przedstawicieli ziemi kaszubskiej do Paryża. Zmarł w 1923 r. w Gdyni.

JAN BIZIEL

Urodzony w 1858 r. w Osiecznej w Wielkopolsce, lekarz, w 1918 r. wybrany na prezesa Polskiej Rady Ludowej w Bydgoszczy, aktywnie zabiegał o powrót Bydgoszczy do Polski, w trakcie powstania wielkopolskiego udzielał pomocy rannym powstańcom, w latach 1921–1922 stał na czele bydgoskiej Rady Miejskiej. Zmarł w 1934 r. w Bydgoszczy.

KPT. PAWEŁ CYMS

Urodzony w 1894 r. w Pawłowie k. Gniezna, członek Polskiej Organizacji Wojskowej, uczestnik powstania wielkopolskiego – wyzwalał Gniezno, pod jego komendą powstańcy zajęli część Kujaw Zachodnich: Trzemeszno, Mogiła, Strzelno, Kruszowiec. Dowodził zwycięską akcją zdobycia Inowrocławia. Walczył w III powstaniu śląskim i wojnie obronnej w 1939 r., żołnierz Armii Krajowej. Zmarł w 1949 r. w Bystrej k. Bielska-Białej.

PŁK WOJCIECH JÓZEF GROMCZYŃSKI

Urodzony w 1861 r., przed I wojną światową żołnierz armii rosyjskiej, od 1919 r. dowódca garnizonu wrocławskiego, w sierpniu 1920 r., w trakcie ataku bolszewików, dowodził obroną Wrocławka. Zmarł w 1937 r. we Wrocławku.

STEFAN HAZUKA

Urodzony w 1882 r. w Borku Kamiennym k. Sulęcyna, działacz niepodległościowy, członek Towarzystwa św. Brunona w Łęborku, przewodniczący Rady Ludowej w Łęborku, uznany przez władze niemieckie za zdrajcę i aresztowany, po wyjściu z więzienia wyjechał do Poznania, a następnie do Wejherowa, członek Straży Ludowej, kierownik Urzędu Celnego w Strzebielinie. Zmarł w 1978 r. w Wejherowie.

STEFAN ŁASZEWSKI

Urodzony w 1862 r. w Brąchnówku k. Torunia, adwokat, członek Naczelnej Rady Ludowej, w odrodzonej Polsce poseł na Sejm Ustawodawczy, w październiku 1919 r. mianowany wojewodą pomorskim, w 1920 r. powołany na stanowisko sędziego Sądu Najwyższego, a następnie prezesa Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Zmarł w 1924 r. w Warszawie.

JAN MACIASZEK

Urodzony w 1876 r. w Ostrowie Wielkopolskim, prawnik, uczestnik powstania wielkopolskiego – przez krótki czas dowódca wojsk wielkopolskich, w październiku 1919 r. mianowany pełnomocnikiem polskim przy niemieckim magistracie miasta Bydgoszczy, a następnie komisarzem generalnym przejmującym władzę z rąk niemieckich, komisarz prezydent Bydgoszczy w latach 1920–1921. Zmarł w 1932 r. w Bydgoszczy.

TOMASZ ROGALA

Urodzony w 1860 r. w Wielu, szewc, współzałożyciel Banku Spółdzielczego w Kościerzynie, współorganizator strajków szkolnych w 1906 r., uczestnik delegacji przedstawicieli ziemi kaszubskiej do Paryża, odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł w 1951 r. w Kościerzynie.

OTTON STEINBORN

Urodzony w 1868 r. w Nowym Suminie w Borach Tucholskich w rodzinie niemieckiej, lekarz, w 1918 r. wybrany na prezesa Polskiej Rady Ludowej w Toruniu, w styczniu 1920 r. mianowany komisarzycznym prezydentem Torunia, radny toruńskiej Rady Miejskiej w latach 1921–1933, senator RP w latach 1926–1930. Zmarł w 1936 r. w Toruniu.

KS. JÓZEF WRYCZA

Urodzony w 1884 r. w Zblewie, duchowny katolicki, działacz niepodległościowy, sekretarz i skarbnik Powiatowej Rady Ludowej w Toruniu, współtwórca Organizacji Wojskowej Pomorza w Chełmży, aresztowany przez Niemców i skazany na karę śmierci, uwolniony po interwencji prezesa Rady Ludowej z Torunia, kapelan wojskowy w powstaniu wielkopolskim i w 16. Pomorskiej Dywizji Piechoty, wygłosił homilię w czasie uroczystości zaślubin Polski z morzem w Pucku 10 lutego 1920 r. Współtwórca Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski” działającej w czasie II wojny światowej. Zmarł w 1961 r. w Tucholi.

DR JÓZEF WYBICKI

Urodzony 3 listopada 1866 r. w Niewierzu, lekarz, działacz niepodległościowy, mieszkał w Gdańsku, aktywny członek Polonii gdańskiej, podkomisarz Naczelnej Rady Ludowej w Gdańsku, zastępca kierownika tajnej Organizacji Wojskowej Pomorza, starosta krajowy pomorski, od października 1921 r. do kwietnia 1922 r. minister byłej dzielnicy pruskiej w Poznaniu. Zmarł 28 kwietnia 1929 r. w Toruniu.

OPRACOWANIE: KAMILA CHURSKA-WOLOSZCZAK, BARBARA MĘCZYKOWSKA

ZDJĘCIA: MUZEUM MIASTA GDYNI, ARCHIWUM PAŃSTWOWE W BYDGOSZCZY, ZBIORY RAFAŁA CYMSA, ARCHIWUM IPN, MUZEUM PIŚMIENICTWA I MUZYKI KASZUBSKO-POMORSKIEJ W WEJHEROWIE, NAC, WOJSKOWE BIURO HISTORYCZNE IM. GEN. K. SOSNKOWSKIEGO, MUZEUM ZIEMI KOŚCIERSKIEJ IM. DRA J. KNYBY W KOŚCIERZYNIE, NAC, ZBIORY PRYWATNE ALEKSANDRY I LECHA ZDROJEWSKICH, NAC